

ZBATIMI I MËSIMIT DUAL NË KOSOVË: PËRVOJA DHE PERSPEKTIVA NGA UDHËHEQËSIT E SHKOLLAVE

Osman Buleshkaj

Abstrakti

Realizimi i arsimit dual në Kosovë paraqet një hap të rëndësishëm drejt integrimit të nxënësve në tregun e punës, përmes një kombinimi të mësimdhënies teorike dhe praktikës profesionale në vendin e punës. Ky studim ka për qëllim të eksplorojë zbatimin e modelit të arsimit dual në Kosovë, duke vënë në pah sfidat, përfitimet dhe përvojat kryesore të udhëheqjes në shkollat të cilat kanë zbatuar këtë model të arsimit në vitin shkollor 2023/2024. Përmes një analize të dhënash, të mbledhura nga drejtorët e shkollave profesionale dhe të Qendrave të Kompetencës, studimi ilustron mënyrën se si është udhëhequr procesi i realizimit të arsimit në këto komuna dhe shkolla. Metodologjia e përdorur përfshin intervistat me drejtorë të shkollave profesionale dhe të Qendrave të Kompetencës, si dhe analizë të të dhënave të mbledhura nga dokumentet zyrtare dhe literatura relevante. Studimi kontribuon në literaturën ekzistuese duke ofruar një vlerësim të thellë të udhëheqjes së modelit të arsimit dual në kontekstin e Kosovës, duke u fokusuar në mënyrën se si udhëheqja shkollore sipas këtij modeli mund të adaptohet në një vend me sfida të veçanta ekonomike dhe sociale. Rezultatet tregojnë se shkollat profesionale dhe Qendrat e Kompetencës të përfshira në realizimin e programeve të arsimit dual kanë raportuar rritje të interesimit të nxënësve për mësim sipas këtij modeli, si dhe një mundësi praktike për përmirësimin e marrëdhënieve ndërmjet institucioneve të arsimit profesional me sektorin privat. Megjithatë, udhëheqësit identifikojnë sfida të ndryshme, të cilat kanë ndikuar në zbatimin e arsimit dual, të cilat kishin të bënin me nevojën për përmirësim të infrastrukturës ligjore, përgatitjen e programeve dhe materialeve udhëzuese për mësimdhënës/instruktor dhe nxënës, si dhe sigurimin e një numri të mjaftueshëm të bizneseve, të cilat ofrojnë praktikë për të gjithë nxënësit. Ky studim sjell si përfundim se arsimit dual në Kosovë ofron një model të qëndrueshëm për të lidhur arsimin profesional me nevojat e tregut të punës. Për të mbështetur përmirësimin e zbatimit në të ardhmen, theksohet nevoja për përkushtim të vazhdueshëm nga niveli udhëheqës, qendror dhe lokal, institucionet arsimore të arsimit profesional, si dhe nga sektori privat për të adresuar sfidat ekzistuese.

Fjalët çelës: *arsimi dual, udhëheqja, shkollat pilote, tregu i punës, përvojat, sfidat*

Abstract

Implementation of the dual education in Kosovo represents an important step towards the integration of students into the labor market through a combination of theoretical teaching and professional practice in the workplace. This study aims to explore the implementation of the dual education model in Kosovo, highlighting the challenges, benefits and key leadership experiences in schools that have implemented this education model in the 2023/2024 school year. Through an analysis of data collected from directors of vocational schools and Centers of Competence, the study illustrates the way in which the process of implementing education has been led in these municipalities and schools. The methodology used includes interviews with directors of vocational schools and Centers of Competence, as well as analysis of data collected from official documents and relevant literature. The study contributes to the existing literature by providing an in-depth assessment of the leadership of the dual education model in the Kosovo context, focusing on how school leadership according to this model can be adapted in a country with specific economic and social challenges. The results show that vocational schools and Competence Centers involved in the implementation of dual education programs have reported increased student interest in learning according to this model, as well as a practical opportunity to improve relations between vocational education institutions and the private sector. However, leaders identify various challenges that have affected the implementation of dual education, which were related to the need to improve the legal infrastructure, the preparation of programs and guidance materials for teachers/instructors and students, and the provision of a sufficient number of businesses that offer internships for all students. This study concludes that dual education in Kosovo offers a sustainable model to link vocational education with the needs of the labor market. To support improved implementation in the future, the need for continued commitment from central and local leadership levels, vocational education institutions, as well as the private sector to address existing challenges is emphasized.

Keywords: *dual education, leadership, pilot schools, labor market, experiences, challenges.*

1. Hyrje

Arsimi dual në Kosovë ofron një përzierje inovative të teorisë dhe praktikës, duke përgatitur nxënësit për tregun e punës. Ky model, i frymëzuar nga sistemet e arsimit në Gjermani (BMBF, 2024), Austri (BMAW, 2024), dhe Zvicër (SBFI, 2024), lidh mësimin në klasë me trajnimin në vendin e punës, duke ofruar një përvojë të pasur edukative që përfshin zhvillimin e aftësive praktike dhe teorike. Në Kosovë, zbatimi i këtij modeli ka ardhur si nevojë dhe kërkesë e tregut të punës për punëtorë të përgatitur dhe kualifikuar në disa profesione. Zbatimi i këtij modeli ka për qëllim të rrisë cilësinë e arsimit profesional dhe të përmirësojë integrimin e të rinjve në ekonominë lokale, duke ngushtuar kështu hendekun midis arsimit të ofruar dhe kërkesave të tregut të punës.

Pilotimi i këtij modeli ka filluar në fusha specifike, siç janë teknologjia e informacionit dhe elektronika, dhe gradualisht është zgjeruar për të përfshirë më shumë sektorë në varësi të kërkesave të tregut dhe interesit të nxënësve. Prandaj, në vitin shkollor 2023/2024, Ministria e Arsimit, e Shkencës, e Teknologjisë dhe e Inovacionit ka shtuar 8 drejtime të reja të arsimit dual, si: rrobaqepësi, automekanik, metal përpunues, përpunues të drurit, instalues të ngrohjes dhe klimatizimit, instalues elektrik, tregti me shumicë dhe pakicë dhe estetist (MASHTI, 2023). Partneritetet ndërmjet institucioneve arsimore, ndërmarrjeve private dhe Qeverisë, janë thelbësore për suksesin e tij, duke siguruar që trajnimi praktik të reflektojë nevojat aktuale të bizneseve.

Statistikat e Odës Ekonomike të Kosovës (OEK, 2023) tregojnë se ka një rritje të interesit nga ana e të rinjve dhe një pritje pozitive nga kompanitë, të cilat vlerësojnë aftësitë praktike të punonjësve që janë të gatshëm të përshtaten me kërkesat e punës që nga dita e parë (OEK, 2023). Kjo lëvizje drejt arsimit dual në Kosovë reflekton një përpjekje të qartë për të adresuar dhe përmbushur nevojat lokale të tregut të punës dhe të kontribuojë në zhvillimin ekonomik të vendit. Sipas OEK, pa fuqi punëtoresh të kualifikuar dhe bashkëpunim të sektorit privat dhe sistemit arsimor nuk mund të ketë edhe zhvillim ekonomik (OEK, 2023).

Zbatimi i arsimit dual në Kosovë fillimisht ka hasur në një numër sfidash, siç janë infrastruktura e kufizuar, zhvillimi profesional i mësimdhënësve, mungesa e përvojës në planifikimin, zbatimin dhe ndërlidhjen e aspektit teorik që zhvillohet në klasa me punën praktike të nxënësve që realizojnë në biznese, monitorimin dhe vlerësimin e nxënësve, si dhe identifikimin dhe krijimin e mundësive të bashkëpunimit të shkollës me bizneset e sektorit privat. Prandaj, ky hulumtim shqyrton përvojat e udhëheqësve të shkollave profesionale dhe të Qendrave të Kompetencës në Kosovë gjatë zbatimit të arsimit dual, analizon sfidat me të cilat ata janë përballur, strategjitë që kanë përdorur për t'i tejkaluar ato, si dhe perspektivat për të ardhmen e arsimit dual. Kjo analizë do të ndihmojë udhëheqësit e shkollave, DKA-të dhe MASHTI-n në identifikimin e praktikave më të mira dhe rekomandimet për përmirësimin e mëturjes të zbatimit të sistemit të arsimit dual në Kosovë.

2. Konteksti i arsimit dual në Kosovë

Arsimi dhe aftësimi profesional (AAP) në Kosovë përballlet me sfida të mëdha që pengojnë zhvillimin e fuqisë punëtore dhe rritjen ekonomike. Përmirësimi i këtij sistemi kërkon reforma të thella, të bazuara në përvojat më të suksesshme ndërkombëtare, si sistemi dual gjerman i AAP, që kombinon teori dhe praktikë, duke i integruar ngushtë shkollat profesionale me sektorin privat. Ajo mund të arrihet përmes partneriteteve publiko-privatë, bashkëpunimit në kurrikula dhe financime, sistemi mund të krijojë një fuqi punëtore më të kualifikuar dhe të përshtatshme për nevojat e tregut. Prandaj, këto reforma mund të rrisin reputacionin social të AAP dhe të përmirësojnë perceptimin publik për këtë sektor (Aliu, Rraci, & Bajrami, 2019).

Hulumtimi për arsimin dhe aftësimin profesional (AAP) në Kosovë (Boshtrakaj, 2021) ka identifikuar pengesa të vazhdueshme, të cilat përballen të rinjtë në tregun e punës. Kosova, si një vend në zhvillim, ndodhet në një situatë ku dividendët demografikë janë të pranishëm, por boshllëku në aftësi, veçanërisht në mesin e të rinjve, përbën një sfidë të

rëndësishme. Po ashtu, thuhet se qeveria ka vendosur të përmirësojë lidhjet midis sistemit arsimor dhe tregut të punës duke rishikuar kurrikulat e AAP dhe duke krijuar kushte për zbatimin e tyre, për të siguruar që nxënësit të fitojnë aftësitë e nevojshme për tregun e punës (Boshtrakaj, 2021).

Hulumtimi i kryer nga Instituti Pedagogjik, në vitin 2018, kishte gjetur se arsimi dual ishte zbatuar në një nivel shumë të ulët. Kjo situatë kishte lindur për shkak të mungesës së marrëveshjeve formale midis shkollave profesionale dhe ndërmarrjeve për ofrimin e praktikave të strukturuar për nxënësit. Gjithashtu, kishte munguar një kurrikulë e qartë dhe programe të përshtatura që do të mbështesnin qasjen duale, duke krijuar një pengesë të rëndësishme për implementimin e suksesshëm të këtij sistemi (Bujari & Azemi, 2018).

Tutje, autorët Aliu et al (2019) theksojnë se sektori i AAP ka hasur në pengesa në realizim sipas planeve, duke e bërë të vështirë që të rinjtë të hyjnë në tregun e punës dhe të kontribuojnë në zhvillimin e sektorit privat, i cili ndikohet nga mungesa e fuqisë punëtore të kualifikuar. Një çështje e rëndësishme është edhe mospërputhja midis arsimit AAP dhe kërkesave të tregut të punës, të cilat kanë rezultuar nga paaftësia e sektorit privat për të identifikuar nevojat e tij dhe nga mungesa e rregullimit në shkollat profesionale për të ofruar punëtorë me aftësi atraktive për punëdhënësit. Prandaj, rishikimi i kurrikulave dhe përputhshmëria e tyre me nevojat e tregut janë identifikuar si kritike për të adresuar sfidat aktuale dhe për të rritur potencialin e punësimit të të diplomuarve të AAP në Kosovë (Aliu et al., 2019).

Në anën tjetër, Strategjia e Sigurimit të Cilësisë për Arsimin Parauniversitar të Kosovës 2016-2020 u hartua me qëllim të krijimit të një sistemi të plotë të sigurimit të cilësisë në arsimin parauniversitar, duke kontribuar në përmirësimin e proceseve dhe rezultateve të arsimit. Objektivat kryesore përfshijnë ndërtimin e mekanizmave efektivë për sigurimin e cilësisë (SC) dhe planifikimin zhvillimor në nivelet e shkollës dhe komunës. Menaxhimi i ciklit të cilësisë, i përshkruar si “planifiko-bëj-kontrollo-vepro”, është miratuar si një element thelbësor i sigurimit të cilësisë dhe parim udhëzues për zhvillimin e shkollave. Kjo strategji gjithashtu vendos mekanizma të

bazuar në shkollë për sigurimin e cilësisë dhe thekson rëndësinë e Inspektoratit të Arsimit për të monitoruar sistemin arsimor (MASHT, 2016).

Në një kontekst më të gjerë, Strategjia e Arsimit 2022-2026, objektivi strategjik 3, ka synuar harmonizimin e arsimit dhe aftësisë profesionale me zhvillimet teknologjike dhe kërkesat e tregut të punës, duke promovuar mësimin gjatë gjithë jetës. Konsiderohet se arsimit dhe aftësimi profesional kanë pasur cilësi të pamjaftueshme, duke rezultuar në kënaqësi të ulët të punëdhënësve dhe tranzicion të vështirë nga shkolla në punë. Strategjia ka përfshirë përmirësimin e qeverisjes, financimit dhe menaxhimit të informacioneve, konsolidimin e mekanizmave të sigurimit të cilësisë dhe përmirësimin e ofertës kurrikulare për të rritur shkathësitë digjitale, ndërmarrësinë dhe aftësitë profesionale në përputhje me nevojat e tregut dhe transformimet digjitale (MASHTI, 2022).

Po ashtu kjo strategji përfshin analizën e arsimit profesional dhe arsimit për të rritur, me fokus në qeverisjen dhe sigurimin e cilësisë në këtë sektor, ndërlidhjen me tregun e punës dhe arsimin për të rritur. Në të dhënat e fundit një rritje e interesit të rinjve për arsimin dhe aftësimin profesional, ku 53% e nxënësve të shkollave të mesme ndjekin shkollat profesionale, me vajzat që përbëjnë 42.3% të nxënësve në këto institucione, ndër sfidat e këtij sektori të arsimit përfshihen financimi i pamjaftueshëm, mbikëqyrja e kufizuar nga drejtoritë komunale dhe mungesa e autonomisë menaxheriale të shkollave (MASHTI, 2022).

Edhe pse Kosova ka arritur rritje ekonomike në vitet e fundit, megjithatë, shkalla e papunësisë mbetet alarmante, veçanërisht për të rinjtë. Sipas Zylfijaj dhe Shaqiri (2023), mbi 49% e individëve të moshës 15-24 vjeçare janë të papunë, me një përqindje më të lartë prej 57,6% për femrat. Kjo situatë paraqet një sfidë të madhe për zhvillimin ekonomik, pasi ndërmarrjet përballen me një deficit të rëndësishëm të aftësive dhe kompetencave që kërkohen në tregun e punës, duke penguar kështu avancimin e qëndrueshëm të ekonomisë vendore. Për të adresuar këtë problem, MASHTI ka ndërmarrë iniciativën për implementimin e Arsimit dhe Aftësisë Profesionale dual (AAP dual) në institucionet e Arsimit dhe Aftësisë Profesionale (IAAP). AAP-ja duale është krijuar si një qasje e re në arsimin profesional, që

përfshin mësimin në IAAP dhe në kompani, duke lidhur teorinë me praktikën dhe duke garantuar që nxënësit të jenë të përgatitur për sfidat e tregut të punës (Zylfijaj & Shaqiri, 2023)

Në krahasim me vendet e tjera të Ballkanit dhe Evropës, Kosova përballet me një sfidë të veçantë në rritjen e bashkëpunimit midis shkollave VET dhe sektorit të biznesit. Disa vende, si Gjermania dhe Austria, kanë implementuar me sukses sisteme duale të edukimit profesional që kanë rezultuar në një integrim më të mirë të studentëve në tregun e punës. Kosova ka filluar të zhvillojë një sistem të ngjashëm, por ka nevojë për më shumë mbështetje nga institucionet përkatëse për të rritur kapacitetet e shkollave dhe për të siguruar që programet e tyre të jenë në përputhje me nevojat e tregut (Zylfijaj & Shaqiri, 2023).

Autorët Bajraktari dhe Hallaqi (2019) kishin analizuar implementimin e arsimit dual në Kosovë, përmes një modeli të mësimin në vendin e punës (Work-Based Learning). Ky projekt u realizua në bashkëpunim me Ministrinë e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë (MASHT). Ata erdhën në përfundim se për të përmirësuar mësimin në vendin e punës në sistemin e arsimit dhe aftësimin profesional (AAP) në Kosovë, duhet fuqizuar bashkëpunimin ndërmjet shkollave profesionale dhe bizneseve për të siguruar cilësi dhe vazhdimësi të mësimin praktik. Përmes këtij studimi ishte rekomanduar rritja e trajnimit për mësimdhënësit dhe mentorët e praktikës profesionale, zhvillimin e standardeve të qarta për monitorim dhe vlerësim të skemave mbështetëse për nxënësit, përmirësimin e kornizës ligjore për të nxitur dhe mbështetur pjesëmarrjen e bizneseve, si dhe zgjerimin e përfshirjes së sektorit të industrisë për të ofruar mundësi të larmishme trajnimi (Bajraktari & Hallaqi, 2019).

3. Konteksti teorik

Krizat ekonomike globale, në veçanti ato që lidhen me shkallën e lartë të papunësisë, kanë ndikuar që zhvillimi i shkathtësive për punës të jenë prioritet për shumë shtete (Adely et al., 2021). Këto lëvizje filluan qysh në fund të shekullit XIX dhe fillim të shekullit XX, kur, sipas Pleshakova

(2019), pati disa zhvillime të dukshme në Europë, të cilat shërbyen si bazë për formimin e sistemit të arsimit dual në Gjermani. Mulder (2017) shtoi se arsimi dual kishte dy qëllime kryesore në raport me fuqinë punëtore dhe sektorin e biznesit në Evropë. Së pari, ai i pajis nxënësit me shkathtësi bazike profesionale, të nevojshme për të gjetur një punë për të përkrahur familjet e tyre. Dhe, së dyti, u ka ndihmuar nxënësve të ofrohen me komunitetin e biznesit, me që rast kanë fituar edhe shkathtësi për punë, por edhe njohuri dhe sjellje profesionale, duke formësuar pikëpamjen e tyre drejt punësimit dhe profesionalizmit.

Në shumë vende të botës, arsimit dual shihet si një nismë e re për përmirësimin e cilësisë së arsimit dhe përgatitjen e nxënësve për tregun e punës (Pogátsnik, 2021). Si qasje e re edukative, ajo kombinon mësimin teorik në shkolla dhe trajnimin praktik në vendin e punës. Po ashtu, kjo formë e arsimit konsiderohet si një mënyrë shumë efektive për reduktimin e papunësisë dhe plotësimin e kërkesave të tregut të punës (Kocsis & Pusztai, 2021). Ndërsam Raelin (2011), pohon se arsimi dual nuk duhet të trajtohet vetëm si metodë pedagogjike, por si një qasje filozofike, e cila përcakton se si nxënësit zhvillojnë shkathtësitë e tyre për t'iu çasur në mënyrë efektive një shoqërie. Duke u bazuar në këtë, Komisioni Europian (2018), publikoi Kornizën Evropiane të Kualifikimeve (EQF), e cila është hartuar që t'u ndihmojë punëdhënësve dhe institucioneve arsimore në gjithë Evropën të krahasojnë më mirë kualifikimin që fiton secili person. Korniza në thelb ka dy qëllime, të promovojë mobilitetin në mes vendeve të BE-së, dhe të përkrahë të mësuarit gjatë gjithë jetës.

Arsimi dual si dhe zhvillimi profesional në vend të punës janë dëshmuar si shumë të suksesshme. Prandaj, Wibowo dhe të tjerët (2022) theksojnë se hapat që duhet ndjekur për të përshtatur praktikat shumë funksionale të sistemit të arsimit dual nga Gjermania në vendet me arsim dhe aftësim profesional jo shumë funksional duhet të adresojnë nevojën për të themeluar dhe bashkëpunuar me të gjitha institucionet relevante. Kjo për faktin se ky sistem jo vetëm që krijon bazë për një lidhje të ngushtë midis shkollës dhe vendit të punës, por edhe një ndërlidhje shumë të mirë edhe mes teorisë dhe praktikës (Wibowo et al., 2022).

Një nga sfidat më të mëdha që mund të pengojë zbatimin e suksesshëm të arsimit dual në vendet në zhvillim sipas (Honchar, 2022) është barra financiare për kompanitë, të cilat shpesh hezitojnë të marrin përgjegjësitë e kompensimit financiar për procesin e trajnimit. Po ashtu, shumë kompani nuk kanë krijuar përvojë që të punësojnë dhe trajnojnë nxënës, pasi që nuk ka përfitime ekonomike. Sfidë tjetër është edhe dallimi kulturor, duke pas parasysh që në Gjermani arsimit dual për një kohë të gjatë ka hyrë si pjesë e arsimit, zbatimi i një sistemi të tillë në vende me sistem tjetër qeverisës dhe me kulturë tjetër mund të jetë sfidues. Sipas (Honchar, 2022), zbatimi efektiv i sistemit dual të arsimit kërkon po ashtu edhe bashkëpunim shumë të mirë ndërmjet të gjithë aktorëve. Sfidë tjetër me rëndësi është edhe lidhja e sektorit privat me atë të arsimit, pasi që komunikimi jo i qartë në mes të dy palëve pengon një zbatim të qëndrueshëm të arsimit dual. Po ashtu, edhe kualifikimi jo adekuat i mësimdhënësve dhe mungesa e ofrimit të zhvillimit të vazhdueshëm profesional ndikojnë negativisht në zbatim të suksesshëm të arsimit dual, ku sipas Honchar (2022) ofrimi i programeve të mentorimit dhe ngritjes profesionale janë disa nga format që kanë ndikim pozitiv në cilësinë e mësimdhënies. Prandaj, rol të rëndësishëm në realizimin e arsimit dual kanë udhëheqësit e institucioneve arsimore dhe atyre profesionale në veçanti.

Njëri nga komponentët kyç për adresimin dhe tejkalimin e sfidave me të cilat ballafaqohen shkollat profesionale që zbatojnë arsimin dual është aplikimi i udhëheqjes kolektive dhe të drejtuar drejt objektivave. Sipas (Raelin, 2011) stili i lidershit kolektiv është njëri nga më të përshtatshmit për udhëheqjen e këtyre institucioneve, për arsye të mundësisë së përfshirjes së të gjithë stafit dhe aktorëve në udhëheqjen e institucionit. Kjo arrihet përmes delegimit të detyrave, rritjes së autonomisë dhe përgjegjësisë, si dhe motivimit për përmirësim të vazhdueshëm. Ky stil i udhëheqjes bazohet në stilin e udhëheqjes së shpërndarë (ang. Distributet leadership). Sipas Youngs (2020), ky është një stil i udhëheqjes ku të gjithë punonjësit e një shkolle ndajnë përgjegjësitë lidhur me marrjen e vendimeve dhe realizimin e objektivave. Pra, ai ndihmon që udhëheqja të realizohet nga të gjitha nivelet dhe nga persona me aftësi dhe përvoja të ndryshme organizative. Zbatimi i suksesshëm dhe tejkalimi i sfidave të zbatimit të arsimit dual në vendet në

zhvillim si Kosova kërkon udhëheqje, e cila përkushtohet në adresimin e sfidave financiare, kulturore, institucionale dhe profesionale. Kjo kërkon bashkëpunim të fortë ndërmjet udhëheqjes në nivele të ndryshme, investime në cilësinë e trajnimeve dhe zhvillimin profesional të mësimdhënësve, si dhe ngritjen profesionale të udhëheqësve të shkollave.

Studimi i aspekteve të zhvillimit të partneriteteve publiko-private (PPP) në fushën e edukimit dhe trajnimit profesional në vendet e Bashkimit Evropian kishte treguar tendenca të rëndësishme për modernizimin e infrastrukturës edukative dhe përmirësimin e cilësisë së kualifikimeve profesionale. Konsiderohet se qeveritë kishin realizuar financime dhe marrëveshje bashkëfinancimi për të motivuar zhvillimin e këtyre partneriteteve, duke siguruar që kualifikimet të përputhen me kërkesat e tregut të punës. Ndër sfidat kryesore të këtyre partneriteteve ishte identifikuar siguria e cilësisë dhe përputhshmëria e aftësive profesionale me kërkesat në ndryshim të tregut të punës. Pra, roli i sektorit privat është i rëndësishëm për faktin se ka interes të madh rritjen e cilësisë së aftësimit profesional të të rinjve për të ofruar zgjidhje të problemeve që lidhen me përshtatjen e kualifikimeve me nevojat e tregut (Radkevych, 2021).

Gjithashtu, sipas Radkevych (2021) tregohet se vendet e zhvilluara të Bashkimit Evropian patën një përqindje të vogël të financimit shtetëror për projektet e PPP dhe mbështeten kryesisht në partnerët privatë. Avantazhet e pjesëmarrjes së partnerëve privatë përfshijnë vendimmarrjen të shpejtë dhe efektive dhe mundësinë për të implementuar inovacione, ndërsa partnerët shtetërorë kontribuojnë me përgjegjësi dhe autoritet politik, si dhe me preferenca financiare për kompanitë private. Pra, me anë të kombinimit të burimeve publike dhe private ndihmuan në realizimin e vendimeve të suksesshme për modernizimin e bazës materiale dhe teknike të institucioneve të arsimit dhe aftësimit profesional, duke rritur dhe siguruar cilësinë e edukimit dhe aftësimit profesional (Radkevych, 2021).

Autorët Hajdari dhe Fetaj (2022) shqyrtuan ndikimin e nivelit të edukimit në punësim në gjashtë vendet e Ballkanit Perëndimor, duke përfshirë Kosovën dhe zbuluan se individët me nivele më të larta edukimi kishin më shumë mundësi për t'u punësuar. Rezultatet e këtij studimi treguan se

personat me arsim të lartë, përfshirë ata me diplomë bachelor, master apo doktoratë, kishin 30% mundësi më të lartë për punësim në krahasim me ata me arsim fillor ose të mesëm. Kjo sugjeronte se arsimi profesional dhe trajnimi ishin thelbësore për të përmirësuar mundësitë e punësimit për të rinjtë në Kosovë dhe në rajon. Për më tepër, autorët theksuan rëndësinë e përmirësimit të cilësisë së arsimit dhe përgatitjes së të diplomuarve në raport me njohuritë dhe aftësitë e nevojshme për tregun e punës. Një fokus më i madh në sistemin e arsimit profesional dhe trajnimit do të ndihmonte në uljen e papunësisë dhe në rritjen e përgatitjes së të rinjve për t'u përballur me sfidat e tregut të punës.

Studimi i kryer nga Silliman dhe Virtanen (2022) thekson se arsimi profesional ofron përfitime të dukshme në tregun e punës, përfshirë një rritje të të ardhurave fillestare, e cila vazhdon edhe për një periudhë të gjatë. Megjithatë, sfida kryesore mbetet përshtatja e aftësive përballë ndryshimeve teknologjike, duke përfunduar se nxënësit që ndjekin arsim profesional janë më pak të rrezikuar nga papunësia në krahasim me ata që ndjekin arsim të përgjithshëm. Gjithsesi, mund të thuhet se, pavarësisht përfitimeve të arsimit profesional, është e nevojshme që institucionet arsimore të përmirësojnë programet e tyre për t'u siguruar që nxënësit janë të përgatitur për tregun e punës në zhvillim, veçanërisht në kontekstin evropian (Silliman & Virtanen, 2022).

Duke pasur parasysh kërkesat e tregut të punës dhe nevojës për zhvillimin e shkathtësive të konkurrueshme me tregun evropian dhe global të punës, edhe në Kosovë arsimit dual synon të ndërlidhë arsimin me nevojat e tregut të punës. Në këtë aspekt, gjatë vitit shkollor 2023/2024, Ministria e Arsimit, e Shkencës, e Teknologjisë dhe Inovacionit e Kosovës ka zgjeruar numrin programeve të arsimit dual, duke shtuar 8 profile arsimore. Ky zgjerim ka rritur në 12 numrin e programeve të arsimit dual, të cilat ofrohen në 21 shkolla profesionale, të cilat ndodhen në 14 komuna të ndryshme të vendit (MASHTI, 2023). Këto profile të reja përfshijnë specializime, si rrobaqepësi, automekanik, metalurgji, përpunimi i drurit, instalimi i sistemeve të ngrohjes dhe klimatizimit, elektrikë, tregti me shumicë dhe pakicë, dhe estetikë.

4. Deklarimi i problemit të studimit

Me qëllim të përgatitjes së të rinjve dhe të diplomuarve nga institucionet e arsimit dhe aftësimin profesional në përputhje me kërkesat e tregut të punës, Ministria e Arsimit, e Shkencës, e Teknologjisë dhe Inovacionit (MASHTI) ka ndërmarrë një cikël të reformave në arsim dhe aftësim profesional (MASHTI, 2023). Megjithatë, pavarësisht rëndësisë së promovuar, e deri diku të dokumentuar të arsimit dual, zbatimi i programeve në praktikë në shkollat e përfshira përballen me sfida të ndryshme, veçanërisht për udhëheqësit në nivel shkolle e në disa aspekte edhe udhëheqësit në nivel komune. Udhëheqësit e shkollave përballen me sfida të përditshme në aspektin e organizimit dhe zbatimit të mësimin dual, varësisht nga konteksti në shkollë dhe komunë. Prandaj, ky studim synon të identifikojë dhe të analizojë përvojat dhe sfidat e udhëheqësve të shkollave, strategjitë e aplikuara, si dhe perspektivat për të ardhmen e arsimit dual në Kosovë.

5. Qëllimi i studimit dhe pyetjet kërkimore

Qëllimi i këtij studimi ishte të hulumtojë dhe të thellojë të kuptuarit e përvojave, sfidave, dhe strategjive të aplikuara nga drejtorët e shkollave profesionale dhe Qendrave të Kompetencës në Kosovë gjatë zbatimit të arsimit dual në profilet dhe komunat e caktuara. Studimi përfshin një analizë të thellë të mënyrave se si udhëheqësit planifikojnë dhe zbatojnë në praktikë aspektet e mësimin dual në institucione të ndryshme. Prandaj, studimi do të ndihmojë udhëheqësit e shkollave, DKA-të dhe MASHTI-n, në identifikimin e praktikave më të mira dhe rekomandimet për përmirësimin e mëtutjeshëm të zbatimit të sistemit të arsimit dual në Kosovë.

Për qëllim të këtij studimi, pyetjet kryesore u përqendruan në format e udhëheqjes dhe menaxhimit, efektivitetin në realizim, sfidave të përjetuara, si dhe ndikimit të këtij modeli të arsimit në përgatitjen e nxënësve për tregun e punës.

Studimi adresoi këto pyetje kryesore:

1. Cilat janë përvojat e udhëheqësve të shkollave profesionale dhe Qendrave të Kompetencës gjatë realizimit të arsimit dual në shkollat dhe programet e caktuara?
2. Sipas opinionit të drejtuesve të shkollave profesionale dhe Qendrave të Kompetencës, cilat janë përfitimet kryesore që nxënësit, mësimdhënësit dhe bizneset, kanë nga pjesëmarrja në realizimin e arsimit dual?
3. Cilat janë sfidat kryesore me të cilat përballen shkollat profesionale dhe Qendrat e Kompetencës gjatë zbatimit të arsimit dual?
4. Si mund të përmirësohet modeli i udhëheqjes së zbatimit të arsimit dual në Kosovë për të tejkaluar sfidat e paraqitura dhe për të adresuar nevojat e shkollave?

Këto pyetje shërbyen si pikënisje për hulumtimin e temës, si dhe për të identifikuar mënyrat për të përmirësuar zbatimin e arsimit dual në të ardhmen.

5. Metodologjia dhe metodat e hulumtimit

Për realizimin e studimit u aplikua metodologjia e hulumtimeve cilësore që mundëson paraqitjen dhe interpretimin e opinioneve të pjesëmarrësve në mënyrë fleksibile, duke identifikuar çështje që tejkalojnë veprimet dhe performancën e pjesëmarrësve, e të cilat janë të formësuara në vetëdijen e tyre (Cohen et al., 2018).

Studimi mbi zbatimin e arsimit dual në Kosovë dhe përvojat nga shkollat profesionale dhe Qendrat e Kompetencës aplikon disa hapa të ndryshëm për të siguruar të dhëna të sakta dhe të besueshme. Prandaj, realizimi i studimit, sipas kësaj qasje cilësore interpretuese, mundëson hulumtuesit të adresojnë kriteret e cilësisë gjatë vlerësimit të besueshmërisë së hulumtimeve cilësore, si: të besuarit, transferi, varshmëria dhe konfirmimi (Lincoln & Guba, 1985).

Metodat e aplikuara përfshijnë *analizën e të dhënave* të mbledhura nga intervistat me përfaqësim të zgjedhur të udhëheqësve të shkollave profesionale dhe Qendrave të Kompetencës ku zbatohet arsimi dual.

Gjithashtu, në këtë studim aplikohet *analiza tematike* e gjetjeve kryesore, diskutimi i tyre dhe rekomandimet për përmirësim të praktikës së udhëheqjes së arsimit dual në vitet e ardhshme.

Kjo metodologji siguron një qasje gjithëpërfshirëse për të kuptuar ndikimin dhe efektivitetin e udhëheqjes së arsimit dual në Kosovë, duke mundësuar identifikimin e praktikave të suksesshme, si dhe sfidave që duhet adresuar në të ardhmen.

7.1. Popullata dhe mostra

Popullacioni kryesor përfshin udhëheqësit e shkollave profesionale dhe Qendrave të Kompetencës në 14 komuna dhe 21 shkolla profesionale ku zbatohet arsimit dual. Kjo përfshirje në aspektin gjeografik ofron një bazë të gjerë të të dhënave për të analizuar efektivitetin e udhëheqjes, sfidat në proces, si dhe përfitimet nga zbatimi i arsimit dual. Pas kontaktit dhe ftesës së dërguar, në studim morën pjesë 12 drejtorë të shkollave profesionale dhe 3 drejtorë të Qendrave të Kompetencës.

7.2. Procedura e mbledhjes dhe analiza e të dhënave

Të dhënat nga analiza e dokumenteve për udhëheqjen dhe realizimin e arsimit dual janë siguruar nga burimet elektronike dhe të shtypura në dispozicion. Ndërsa të dhënat kryesore janë siguruar përmes intervistave me drejtorët e shkollave profesionale dhe të Qendrave të Kompetencës. Të dhënat nga intervistat janë individuale dhe u bazuan në protokollin për intervistim dhe pyetësin përkatës.

Si praktikë e shpeshtë në studimet e paradigmes cilësore, të dhënat e mbledhura u analizuan përmes analizës së përmbajtjes dhe analizës tematike (Gläser dhe Laudel, 2013). Procedura e analizës përfshin kodimin e të dhënave për të identifikuar temat kryesore, nëntemat specifike, si dhe interpretimin e përvojave të drejtorëve të shkollave dhe të Qendrave të Kompetencës. Kjo qasje mundëson identifikimin e trendëve, sfidave të përbashkëta, si dhe strategjive dhe praktikave të suksesshme në realizimin e mësimin dual në shkollat e Kosovë (Boyatzis, 1998).

Pjesëmarrja në studim ka qenë vullnetare. Përmes e-mailit të gjithë pjesëmarrësit janë njoftuar për qëllimin e studimit, si dhe kanë dhënë pëlqimin për pjesëmarrje. Anonimiteti dhe konfidencialiteti i të dhënave është mbrojtur me përpikëri.

8. REZULTATET DHE INTERPRETIMI

Gjetjet janë interpretuar dhe diskutuar në raport me qëllimin, pyetjet kërkimore dhe temat e identifikuar për të nxjerrë konkluzione dhe rekomandime për praktikën e udhëheqjes së zbatimit të arsimit dual. Në vijim janë paraqitur temat kryesore rreth përvojave të drejtorëve gjatë zbatimit të mësimin dual në shkollë, sfidat e hasura, bashkëpunimi me bizneset, si dhe roli i udhëheqësve në menaxhimin dhe përmirësimin e këtij sistemi.

8.1. Përvojat e drejtorëve me zbatimin e mësimin dual

Përvoja e drejtorëve në zbatimin e mësimin dual paraqet një integrim tejet të suksesshëm të teorisë dhe praktikës, duke theksuar rëndësinë e partneriteteve me bizneset lokale për të ofruar mundësi të qëndrueshme për nxënësit. Drejtuesit e shkollave theksojnë se ky model ka qenë jashtëzakonisht pozitiv, duke ofruar përgatitje efektive për karrierën profesionale të nxënësve, të cilët janë ndarë në grupe dhe janë angazhuar në praktika në biznese të ndryshme. Mbi të gjitha, siç thekson një drejtor shkollë, “integrimi i teorisë dhe praktikës, partneriteti me bizneset lokale, monitorimi dhe mbikëqyrja permanente e nxënësve, përshtatshmëria dhe fleksibiliteti, rezultatet dhe përfitimet” janë përparësi kryesore të këtij modeli të mësimin. Drejtuesit e shkollave e shohin mësimin dual si një mundësi e vlefshme për zhvillimin profesional dhe aftësimin e të rinjve, duke nënvizuar nevojën për mbështetje më të fortë nga institucionet përkatëse për të përmirësuar situatën dhe për të garantuar një implementim të suksesshëm të këtij modeli në të ardhmen.

Bashkëpunimi me bizneset dhe sektorin privat është një aspekt thelbësor për ofrimin e punës praktike për nxënësit e programit të mësimin dual. Drejtorët e shkollave theksojnë se kanë krijuar një lidhje të ngushtë me sektorin privat,

e cila është pasqyruar në nënshkrimin e marrëveshjeve të bashkëpunimit. Këto bashkëpunime kanë shërbyer si një katalizator për fillimin e këtij programi në disa komuna, duke dëshmuar se sektori privat është vendimtar për suksesin e mësimit dual. Një drejtor pjesëmarrës nga Qendra e Kompetencës thekson se “në këtë vit shkollor kemi marrëveshje bashkëpunimi me rreth 130 biznese dhe shumica e tyre janë nga sektori privat”, duke fuqizuar rëndësinë e këtij partneriteti për krijimin e mundësive për punë praktike për nxënësit.

Gjatë procesit të zbatimit të mësimit dual, drejtorët kanë hasur në disa sfida, të cilat kërkojnë koordinim të ngushtë me partnerët e bizneseve dhe sigurimin e cilësisë së praktikës profesionale. Një nga sfidat kryesore, siç thekson një drejtor shkolle, “ka qenë vështirësia për nënshkrimin e memorandumeve të bashkëpunimit me bizneset, si dhe mospagesa e nxënësve” për realizimin e punës praktike në kompani. Edhe pse ishte kërkuar organizimi i takimeve me zyrtarët e MASHTI-t dhe DKA-ve, në disa raste, siç thekson një tjetër drejtor, “nuk kemi arritur të gjejmë zgjidhje për këtë problematikë”, gjë që e pamundëson realizimin e praktikës profesionale. Përveç kësaj, disa biznese kanë treguar hezitim për të lidhur kontrata me nxënës për shkak të mungesës së njohurive rreth këtij sistemi arsimor. Megjithatë, siç thekson një drejtor nga shkolla tjetër, “angazhimi i stafit mësime dhe menaxhues ka kontribuar në tejkalimin e këtyre sfidave”, duke siguruar një mundësi komunikimi me bizneset për të mundësuar integrimin e teorisë me praktikën.

8.2. Roli i udhëheqësit të shkollës në zbatimin e mësimit dual

Përgjegjësitë kryesore të udhëheqësit të shkollës në zbatimin e mësimit dual përfshijnë “planifikimin dhe koordinimin e përgjithshëm të procesit, komunikimin me bizneset partnere dhe përzgjedhjen e nxënësve dhe bizneseve të përfshira”, thekson një drejtor i Qendrës së Kompetencës. Udhëheqësi i shkollës apo institucionit për arsim profesional “është përgjegjës për nënshkrimin e marrëveshjeve bashkëpunuese dhe mbikëqyrjen e koordinatorëve të brendshëm dhe të jashtëm për të siguruar mbarëvajtjen e punës dhe realizimin e mësimit dual”, thotë drejtori tjetër i

Qendrës së Kompetencës. Një aspekt të rëndësishëm të rolit të udhëheqësit, të cilin e paraqet një drejtor shkolle, ka të bëjë me “monitorimin e vazhdueshëm të progresit të nxënësve, mbajtjen e shënimeve të sakta dhe sigurimi aksidental për ta gjatë praktikës në vendin e punës”, të cilat duhet evidentuar nga udhëheqësi. Po ashtu, një tjetër drejtor theksoi se “udhëheqësi motivon dhe mbështet stafin dhe nxënësit, duke siguruar që programi të zbatohet me sukses dhe që të ketë një bashkëpunim të ngushtë”, brenda shkolle, por edhe me bizneset partnere.

Aspekt tjetër me rëndësi në punën e udhëheqësit është identifikuar menaxhimi i sfidave të programeve të mësimi dual. Sipas një drejtori, “udhëheqësi aplikon një qasje të strukturuar dhe të mirëorganizuar, ku theksi vihet në komunikimin e qartë dhe efektiv me të gjithë aktorët e përfshirë”, për të siguruar planifikimin dhe koordinimin e mirë të procesit. Këto sfida fillestare, të cilat shpesh lidhen me risitë dhe të panjohurat që sjell mësimi dual, mund të kapërcehen me fleksibilitet dhe përshtatshmëri gjatë zbatimit të programit. Përvojat e fituara ndërkohë kontribuojnë në përmirësimin e mëtejshëm të menaxhimit të mësimi dual, duke e bërë procesin më të qëndrueshëm dhe të menaxhueshëm në të ardhmen. Prandaj, siç thekson një drejtor tjetër, “aspekt kyç është, gjithashtu, menaxhimi i marrëdhënieve me partnerët e bizneseve dhe mbikëqyrja e vazhdueshme e nxënësve në vendet e punës, duke përfshirë edhe sigurimin aksidental për ta”.

Mbështetja nga MASHTI dhe DKA-të ka qenë thelbësore për zbatimin e mësimi dual në shkolla, duke përfshirë forma të ndryshme të ndihmës dhe përkrahjes institucionale. Një nga aspektet kryesore sipas një drejtori të Qendrës së Kompetencës ka qenë “trajnimi dhe zhvillimi profesional i mësimitdhënësve për t’i përgatitur ata për këtë metodologji të re”, si dhe sigurimi i “kurrikulës që integron mësimin teorik me atë praktik”. MASHTI ka luajtur një rol të rëndësishëm në organizimin e trajnimeve dhe ofrimin e udhëzuesve, ndërsa DKA ka kontribuar me rekrutimin e stafit të ri profesional, duke siguruar burimet e nevojshme për mbarëvajtjen e projektit. Përkrahja nga këto institucione ka qenë vendimtare për të kapërcyer sfidat dhe për të siguruar suksesin e mësimi dual. Një drejtor shkolle thekson se “përkrahja institucionale ka qenë esenciale për mësim dual, sepse ata janë

përgjegjësit kryesorë për mbarëvajtjen e një projekti të tillë, sa të rëndësishëm aq edhe sfidues” për shkollën dhe komunitetin tonë.

Roli i udhëheqësit për përmirësimin dhe zhvillimin e mësimi dual konsiderohet se është me rëndësi të veçantë. Sipas një drejtori, “kjo përfshin përgatitjen dhe mbështetjen e mësimdhënësve me sigurimin e programeve për zhvillimin e aftësive të buta, si dhe ofrimin e njohurive të nevojshme për të udhëhequr dhe mbështetur nxënësit” gjatë realizimit të mësimi dual. Një tjetër drejtor shkollë thotë se “udhëheqësit e shkollës shërbejnë si urë lidhëse midis bizneseve dhe institucioneve si MASHTI dhe DKA”, duke siguruar një koordinim efektiv dhe mobilizim të të gjithë aktorëve të përfshirë në proces. Një drejtor i shkollës tjetër thekson se “përveç drejtorit, rol kryesor kanë edhe mësimdhënësit përgjegjës të praktikës profesionale”, të cilët kanë rolin më të rëndësishëm në zbatimin e praktikës gjatë mësimi dual. Prandaj, konsiderohet se shkolla si qendra e këtij procesi, duhet të jetë pika referuese për adresimin e sfidave dhe ofrimin e zgjidhjeve nga institucionet kompetente.

8.3. Bashkëpunimi i drejtorëve dhe shkollave me bizneset

Përzgjedhja e bizneseve që ofrojnë punë praktike në kuadër të mësimi dual bazohet në disa parime të rëndësishme që sigurojnë cilësi dhe përfitime për nxënësit. Sipas një drejtori të shkollës, “bizneset duhet të kenë kapacitetin dhe burimet e nevojshme për të ofruar praktika cilësore, si dhe të jenë të njohura për reputacion të mirë” duke u bazuar edhe në përvojat e mëparshme pozitive të atij biznesi me komunitetin. Sipas një drejtori tjetër, “parim bazë për përzgjedhjen e një biznesi duhet të jetë regjistrimi i tyre” te autoritetet përkatëse. Pastaj, një tjetër drejtor thekson se “bizneset duhet të operojnë brenda sektorit në të cilin janë regjistruar dhe të ofrojnë kushte të favorshme për nxënësit”, duke shtuar mundësinë e punësimit në të ardhmen, si dhe zhvillimin e kompetencave profesionale të nxënësve.

Megjithatë, pjesëmarrësit identifikojnë disa sfida për realizimin e bashkëpunimit me partnerët e biznesit në zbatimin e mësimi dual. Një nga pengesat më të mëdha, sipas një drejtori të Qendrës së Kompetencës, “është

mungesa e mentorëve të kualifikuar që mund të mbështesin në mënyrë efektive nxënësit gjatë praktikës profesionale”. Gjithashtu, një drejtor thotë se “mospagesa e nxënësve gjatë periudhës së praktikës po krijon vështirësi, duke e bërë procesin më pak tërheqës për ta”. Përveç këtyre, sfida të tjera identifikon një tjetër drejtor shkolle, duke përmendur “gjetjen dhe monitorimin e kompanive, aspektet e vlerësimit të nxënësve, si dhe menaxhimin e dokumentacionit” në shkollë, por edhe gjatë praktikës profesionale. “Shumë biznese janë të vogla ose janë biznese familjare dhe kanë një nivel të ulët të të kuptuarit të arsimit dual”, gjë që e vështirëson bashkëpunimin, thekson një tjetër drejtor shkolle.

Masat e bashkëpunimit me bizneset lokale janë thelbësore për zbatimin e suksesshëm të programeve të mësimit dual. Sipas një drejtori, “këto masa përfshijnë nënshkrimin e memorandumeve të bashkëpunimit, të cilat janë të rëndësishme për integrimin e praktikave profesionale, sidomos për klasat e 12-ta që ndjekin programin Mësimi në Vendin e Punës (MVP)”, të cilin ajo shkollë e realizon me sukses për katër vjet radhazi. Tutje, një drejtor tjetër thekson se “bizneset e shumta dhe të llojllojshme në qytetin tonë kanë ofruar mbështetje të vazhdueshme, duke kontribuar në krijimin e një ambienti të favorshëm për zhvillimin e nxënësve”. Ky bashkëpunim ka sjellë rezultate të kënaqshme, si në cilësi ashtu edhe në sasi, duke ndihmuar në forcimin e lidhjeve mes arsimit dhe tregut të punës.

Vlen të theksohet se bashkëpunimi me bizneset jashtë Kosovës është i munguar, pasi shkollat nuk kanë arritur të krijojnë marrëdhënie me asnjë biznes të huaj. Në këtë aspekt, një drejtor shkolle e përmend se “një moment pozitiv për këtë program ka qenë vizita e ambasadorit të Austrisë në fillim të qershorit 2023, i cili ka ofruar vlerësime pozitive për zbatimin e mësimit dual”. Kjo vizitë, sipas atij drejtori, kishte dëshmuar se shkollat dhe Qendrat e Kompetencës “kanë potencialin për zhvillimin e mundshëm të marrëdhënieve ndërkombëtare dhe mund të shërbej si një hap përpara në drejtim të rritjes së bashkëpunimit me bizneset jashtë Kosovës”. Megjithatë, drejtori tjetër thekson se “ndikimi i MASHTI-t dhe DKA-ve në këtë proces mbetet i rëndësishëm, pasi ata kanë rol kyç në krijimin e mundësive për partneritete dhe zhvillimin e strategjive” për përmirësimin e praktikave për realizimin e mësimit dual në nivel vendi.

Bashkëpunimi i shkollave me bizneset , sipas një drejtori, “mund të avancohet përmes zhvillimit të programeve të përbashkëta trajnimi për mësindhënësit dhe trajnerët nga biznesi”, duke forcuar kështu kapacitetet e të dy palëve. Pastaj, “përdorimi i platformave digjitale do të ndihmojë në përmirësimin e koordinimit mes shkollës dhe bizneseve, duke bërë procesin më efikas dhe më të lehtë për t'u menaxhuar”, thotë një tjetër drejtor shkolle. “Angazhimi më i madh i komunitetit të prindërve” sipas drejtorit tjetër është po ashtu thelbësor për të rritur ndërgjegjësimin dhe mbështetur sistemin e mësimin dual. Nga ana tjetër, një drejtor i Qendrës së Kompetencës e përmend faktin se “MASHTI duhet të ofrojë projekte që lejojnë shkëmbimin e nxënësve për një periudhë të paktën gjysmëvjetore, duke rritur kështu përvojat praktike të tyre” dhe mundësuar programe fleksibile. Përfshirja e gjithë aktorëve relevantë pa përjashtim, është kyç për suksesin e këtij programi. Për më tepër, transmetimi i informatës mbi rëndësinë dhe përparësitë e sistemit dual të arsimit dhe aftësimin është esencial për të krijuar një kulturë mbështetëse brenda shoqërisë dhe institucioneve të Kosovës.

8.4. Vlerësimi dhe monitorimi i mësimin dual nga udhëheqësit e shkollave

Sa i përket monitorimit dhe vlerësimin të mësimin dual, udhëheqësit e shkollave përdorin metoda të ndryshme si: vlerësimi i performancës në punën praktike dhe teorike, anketat, lista kontrolluese dhe vëzhgimi. Sipas një drejtori, “përfundimi i vitit shkollor shërben si barometër për të identifikuar sukseset dhe dështimet, dhe për të analizuar nëse programi ka qenë i suksesshëm”. Prandaj, kjo shkollë, sipas drejtorit, “ofron tri profile të mësimin dual për klasat e dhjeta dhe të njëmbëdhjeta”. Nga ana tjetër, drejtori i Qendrës së Kompetencës thekson se “efektiviteti i mësimin dual matet më së miri nga shkalla e kënaqshmërisë së nxënësit, biznesit, prindërve, si dhe shkalla e aftësimin dhe përgatitjes profesionale të nxënësit” që pas diplomimit ndikon punësueshmërinë e tyre.

Tutje, koordinatori i cilësisë ka një rol të rëndësishëm në zhvillimin dhe mirëmbajtjen e standardeve të cilësisë për mësimin dual. Sipas një drejtori

të Qendrës së Kompetencës, “ai kontribuon në mbledhjen dhe analizën e të dhënave, duke bashkëpunuar me mësimitdhënësit dhe mentorët e bizneseve për të vlerësuar efektivitetin e programit” dhe të punës praktike. Për më tepër, një drejtor shkollë përmend faktin se “koordinatori siguron që kurrikula të zbatohet si në aspektin praktik ashtu edhe në atë teorik, duke mbështetur vijueshmërinë e nxënësve dhe duke u angazhuar me këshilltarët e karrierës dhe koordinatorët përgjegjës për ndërlidhje me tregun e punës”. Në këtë mënyrë, puna e koordinatorit identifikohet me rëndësi të veçantë për garantimin e cilësisë dhe suksesin udhëheqjes së programit për mësimin dual në shkolla profesionale dhe Qendra të Kompetencës.

Mbledhja e informacioneve kthyesë nga nxënësit për përvojat e punës praktike është një proces i strukturuar dhe i rëndësishëm për vlerësimin e efektivitetit të programeve të mësimin dual. Sipas një drejtori të shkollës, ky proces “përfshin përdorimin e disa metodave, si vizitat dhe monitorimi në vendin e punës, intervistat individuale, si dhe pyetësorët online që nxënësit i plotësojnë çdo muaj” për të ndarë përvojat e tyre gjatë praktikës në biznese. Gjithashtu, një drejtor tjetër tregon për rolin aktiv të koordinatorit me biznesin duke thënë se ai “është nga stafi i shkollës, i mbledh të gjitha shënimet përkatëse në kohë reale për kompani dhe nxënës, si dhe i evidenton në ditarin e punës”. Sigurimi i informatave kthyesë, sipas një drejtori tjetër është e rregulluar përmes “kontratave të nënshkruara midis nxënësve, kompanive dhe shkollës ku përcaktohen obligimet dhe kushtet specifike në raport me mbledhjen e informatave” në kohë reale dhe nga burime të ndryshme. Qendrat e Kompetencës dhe shkollat profesionale përmendin edhe rastet kur, siç thekson një drejtor, “me mbështetje nga organizata të ndryshme, përmes pyetësorëve të realizuar me nxënës dhe biznese, sigurohen të dhëna dhe krijohet një pasqyrë e qartë për përvojat e punës praktike”, si dhe përmirësimin e programeve në të ardhmen.

Mekanizmat për sigurimin e arritjes së rezultateve të të nxënësve nga njohuritë praktike përfshijnë mbledhjen dhe analizimin e të dhënave për të vlerësuar progresin e nxënësve dhe për të identifikuar fushat për përmirësim. Këto mekanizma përfshijnë metoda të ndryshme si lista kontrolli, vëzhgimi i drejtpërdrejtë, punë në çifte dhe pyetje-përgjigje, që ndihmojnë në monitorimin e përparimit gjatë punës praktike. Prandaj, sipas një drejtori,

“raportet nga trajnerët në vendin e punës, mësimitdhënësit e praktikës dhe koordinatorët e praktikës profesionale ofrojnë informacione të rëndësishme për vijueshmërinë dhe performancën e nxënësve” në kompani. Për më tepër, kërkesa e tregut të punës dhe informatat kthyesë mbi shkallën e punësimit shërbejnë si mekanizma të tjerë për matjen e rezultateve të të nxënësve dhe suksesin e mësimit dual.

8.5. Sfidat dhe mundësitë e drejtorëve për zhvillimin e mëtutjeshëm të mësimit dual

Sipas perspektivës së drejtorëve pjesëmarrës në këtë studim, sfidat dhe mundësitë për realizimin e mësimit dual në Kosovë janë të shumta. Së pari, një drejtor përmendi “nevojën për përmirësimin e programeve për t'u përshtatur me tregun e punës, si dhe trajnimin e mësimitdhënësit dhe mentorëve” të përfshirë në program. Pastaj, një tjetër drejtor përmendi “mungesën e planit dhe buxhetit për të realizuar pagesën e praktikantëve nga bizneset”, si çështje që po ndikon negativisht në uljen e motivit të nxënësve për punë praktike. Përveç kësaj, drejtorë të Qendrave të Kompetencës theksojnë se “mosgatishmëria e kompanive për t'i përfshirë praktikantët në punë praktike, së bashku me mungesën e pagës, si dhe mungesën e sigurimit në vend pune”, paraqiten si pengesa esenciale në realizim të mësimit dual. Sipas një drejtori të shkollës, “shkalla ende e ulët e interesimit të të rinjve për arsimin profesional dhe hezitimi i bizneseve për bashkëpunim ngrenë nevojën për një qasje më proaktive” nga udhëheqësit e niveleve të ndryshme. Këto sfida kërkojnë mbështetje ligjore e strukturore për të siguruar zhvillimin e suksesshëm të sistemit të arsimit dual.

Gjithsesi, drejtorët pjesëmarrës në studim identifikojnë mundësi konkrete për të përmirësuar mbështetjen e nevojshme nga MASHTI dhe DKA. Në këtë kontekst, një drejtor thekson se “zhvillimi i politikave të qarta që rregullojnë mësimit dual, ofrimi i trajnimeve për mësimitdhënësit dhe mentorë që janë pjesë e programit të mësimit dual, sponsorizimi i bizneseve përkrahëse” janë disa nga politikat që duhet saktësuar. Lidhur me rastet kur bizneset nuk paguajnë praktikanten, një drejtor tjetër thotë se “duhet të gjinden mënyra të ndryshme për rastet kur bizneset nuk kanë mundësi të

paguajnë dhe shteti duhet t'i stimulojë ato qoftë me subvencionim apo lirim nga ndonjë taksë komunale” për të lehtësuar realizimin e praktikës. Një drejtor i Qendrës së Kompetencës përmend “ofrimin e sigurimit aksidental për praktikantët nga ana e MASHTI-t” si element thelbësor dhe mbështetje për bizneset. Një drejtor tjetër rikujton nevojën për “miratimin e Ligjit të ri për Arsim dhe Aftësim Profesional, së bashku me reforma në vetëmenaxhimin e shkollave dhe rregullimin e infrastrukturës shkollore”, si mundësi për forcimin e sistemit të mësimin dual dhe në rritjen e bashkëpunimit me bizneset. Këto masa gjithsesi do të ndihmonin në krijimin e një ambienti mbështetës për zhvillimin e këtij programi.

Tutje, drejtori i një shkolle përmend “mundësitë për inovacion dhe zhvillim të mësimin dual duke përdorur platformave digjitale për të monitoruar progresin e nxënësve dhe krijimin e partneriteteve strategjike me institucionet arsimore dhe bizneset”. Siç theksoi tutje ai drejtor, “kjo do të ndihmojë në fokusimin e mëtejshëm në nevojat e tregut të punës, duke i ofruar nxënësve një avantazh konkurrues dhe një rrugë më të qartë drejt suksesit” në vend pune. Për të arritur këto qëllime, sipas një drejtori tjetër, “është e rëndësishme të ofrohen programe relevante dhe të detajuara në kurikulë, duke përmirësuar kështu cilësinë e mësimdhënies” dhe të punës praktike. Megjithatë, sipas drejtorit të Qendrës së Kompetencës “është e domosdoshme që vendimmarrësit në nivele të larta të mbështesin këtë proces për të shfrytëzuar potencialin e plotë të mësimin dual”. Këto masa do të kontribuojnë në një sistem arsimor më inovativ dhe të përshtatur me kërkesat e tregut të punës.

Në fund, një drejtor shkolle sugjeron se “drejtorët e tjerë që do të zbatojnë mësimin dual duhet të analizojnë modelet e suksesshme të mësimin dual në shkollat e Kosovës, përfshirë edhe rastet e krijimit të lidhjeve funksionale me bizneset” për të identifikuar mundësitë më të mira për krijimin e partneriteteve të suksesshme. Drejtorët duhet të kuptojnë rëndësinë e arsimit dual si një mënyrë për të rritur numrin e nxënësve dhe për t'i përgatitur të përballen me kërkesat e tregut të punës. Para fillimit të implementimit të profileve mësimore, është e nevojshme të sigurohen kompanitë përkatëse dhe sigurimi aksidental për nxënësit. Gjithashtu, një tjetër drejtor rikujton se “duhet krijuar një person ndërlidhës mes kompanive dhe shkollës për të

mbështetur këtë proces” gjatë procesit të realizimit të mësimit dual. Këto përvoja do të ndihmojnë në arritjen e një sistemi më të efektshëm të mësimit dual në shkollat e tjera që pritet të fillojnë zbatimin e tij.

9. PËRFUNDIMET DHE REKOMANDIMET

Gjetjet nga ky studim bazuar në përvojat e pjesëmarrësve, sfidat dhe strategjitë që kishin aplikuar për udhëheqjen e zbatimit të mësimit dual në shkollat profesionale dhe Qendrat e Kompetencës, ofrojnë mundësi për të adresuar aspekte të rëndësishme, të cilat ndikojnë në përmirësimin e cilësisë së arsimit dual në Kosovë. Zbatimi i suksesshëm i arsimit dual kërkon një bashkëpunim të ngushtë mes institucioneve arsimore dhe sektorit privat, si dhe adresimin e sfidave financiare, kulturore dhe profesionale që pengojnë këtë proces. Investimi në zhvillimin profesional të mësimitdhënësve dhe krijimi i lidhjeve efektive me bizneset janë të domosdoshme për të siguruar që arsimit dual të ndihmojë në formimin e një force punëtore të kualifikuar dhe fleksibile, e cila është në gjendje të kontribuojë në rritjen ekonomike dhe uljen e varfërisë.

Arsimit dual në Kosovë paraqet një model të suksesshëm për integrimin e të rinjve në tregun e punës duke bashkuar teorinë me praktikën. I frymëzuar nga sistemet arsimore të vendeve si Gjermania, Austria dhe Zvicra, ky model ofron një përvojë të pasur edukative që përmirëson cilësinë e arsimit profesional dhe rrit aftësitë e nxënësve në profesione të ndryshme. Rritja e interesit nga të rinjtë për këtë model, nëse shoqërohet me mbështetje nga institucionet qendrore të arsimit për krijimin e partneritetet ndërmjet shkollave dhe bizneseve, tregon potencialin e lartë që ka ky model arsimit. Prandaj, planifikimi në nivel qendror i resurseve të nevojshme financiare e infrastrukture, si dhe shpërndarja e tyre në nivel lokal dhe në nivel shkolle, krijon mundësi për avancimin e arsimit dual në shkollat profesionale dhe Qendrat e Kompetencës në Kosovë.

Studimi tregon se mësimit dual është një qasje inovative dhe e avancuar në arsim, e cila synon të lidhë teorinë me praktikën përmes bashkëpunimit mes

institucioneve arsimore dhe bizneseve. Ky model arsimor rrit cilësinë e arsimit dhe përgatit nxënësit për tregun e punës në mënyrë më efektive. Nga përvojat e pjesëmarrësve në studim u theksua se implementimi i suksesshëm i mësimit dual kërkon një politikë dhe program mbështetës, duke përfshirë financimin adekuat, mentorimin profesional, dhe një komunikim të qartë mes të gjitha palëve të angazhuara. Prandaj, MASHTI dhe DKA duhet bashkëpunuar ngushtë për të tejkaluar sfidat, të cilat po ndikojnë në mos efektivitetin e programit të mësimit dual. Një strategji e përbashkët ndërmjet nivelit qendror, atij lokal dhe shkollave profesionale, do të mundësonte zbatim më të suksesshëm të këtij modeli në të ardhmen.

Hulumtimi ka ofruar disa përvoja mbi përfitimet dhe sfidat e këtij modeli arsimor në Kosovë. Drejtuesit e shkollave kanë theksuar se mësimi dual ka kontribuar ndjeshëm në integrimin e teorisë me praktikën, duke i përgatitur nxënësit për karrierën e tyre të ardhshme në një mënyrë më efektive. Partneritetet e krijuara me sektorin privat kanë ndihmuar në krijimin e mundësive për realizim të punës praktik, duke ofruar një eksperiencë të vyer për nxënësit, e cila ndikon në zhvillimin e aftësive të tyre profesionale. Megjithatë, është evidentuar se përballja me sfida të ndryshme, si mospagesa e nxënësve nga bizneset dhe mungesa e mentorëve të kualifikuar, ka ndikuar negativisht në motivimin dhe angazhimin e nxënësve. Prandaj, udhëheqësit në nivele të ndryshme të arsimit duhet shfrytëzuar potencialin dhe momentumin e krijuar për realizimin e mësimit dual, duke ofruar për mbështetje të vazhdueshme ligjore dhe financiare për sektorin privat.

Roli i udhëheqësve të shkollës është po ashtu kritik në menaxhimin e këtyre sfidave. Pjesëmarrja e tyre aktive në ndihmën e nxënësve dhe komunikimi me partnerët e biznesit janë thelbësore për suksesin e këtij modeli. Një planifikim dhe koordinim më i mirë i procesit, së bashku me një angazhim më të madh nga ana e MASHTI dhe DKA, do të forcojnë kapacitetet e drejtorëve të shkollave për të krijuar një mjedis më mbështetës për nxënësit dhe bizneset.

Në mënyrë të përmbledhur mund të thuhet se udhëheqja dhe zbatimi efektiv i mësimit dual në shkollat pjesëmarrësve në studim përballen me disa mangësi. Trajnimet jo të mjaftueshme për mësimdhënësit, financimi i

pamjaftueshëm për programet e mësimit dual, mungesa e pajisjeve dhe teknologjia e papërshtatshme, komunikimi jo efektiv mes institucioneve arsimore dhe bizneseve, janë disa nga sfidat me të cilat përballen shkollat profesionale dhe Qendrat e Kompetencës. Po ashtu, mungesa e mentorimit në vendet e punës si dhe përfshirja e dobët e bizneseve në programet e mësimit dual kufizon mundësitë për praktikë, duke e bërë të vështirë lidhjen e edukimit me tregun e punës. Këto mangësi kërkojnë një vëmendje të veçantë për t'u adresuar dhe duhet përfshirë në një strategji të qartë për zbatim të suksesshëm të mësimit dual.

Në përfundim, përvoja e drejtorëve në implementimin e mësimit dual treguan se ky model ka potencial të sjellë një transformim pozitiv në sistemin arsimor të Kosovës. Mirëpo, kjo kërkon një përpjekje të përbashkët dhe të koordinuar nga të gjithë aktorët e përfshirë për të kapërcyer pengesat ekzistuese dhe për të siguruar një të ardhme të ndritur për nxënësit e shkollave profesionale dhe sektorin privat si partner të biznesit. Prandaj, mund të thuhet se arsimi dual në Kosovë paraqet një mundësi ideale për të lidhur teorinë me praktikën, duke i përgatitur nxënësit tanë për t'u përballur me kërkesat e tregut të punës.

REFERENCAT

- Adely, F., Mitra, A., Mohamed, M., & Shaham, A. (2021). Poor education, unemployment and the promise of skills: The hegemony of the “skills mismatch” discourse. *International Journal of Educational Development*. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2021.102381>
- Aliu, J., Rraci, E., & Bajrami, K. (2019). Arsimi dhe Aftësimi Profesional në Kosovë: Sfidat dhe mundësitë. Prishtinë: Rrjeti i Kosovës për Arsim dhe Punësim – KEEN.
- Bajraktari, M. R., & Hallaqi, F. M. (2019). Pilot results for word-based learning within the vocational education and training (VET) system in Kosovo. *EYE Forum: Education and Training: The European Economy's Best Hope*, 13(3), 3–4.

- BMAW. (2024). *Dual Vocational Training and Skills in Austria*. Gjetur në [https://www.bmaw.gv.at: https://www.bmaw.gv.at/en/Topics/Vocational-Training-and-Skills.html](https://www.bmaw.gv.at/https://www.bmaw.gv.at/en/Topics/Vocational-Training-and-Skills.html)
- BMBF. (2024). *The German Vocational Training System*. Gjetur në [https://www.bmbf.de: https://www.bmbf.de/bmbf/en/education/the-german-vocational-training-system/the-german-vocational-training-system_node.html](https://www.bmbf.de/https://www.bmbf.de/bmbf/en/education/the-german-vocational-training-system/the-german-vocational-training-system_node.html)
- Boshtrakaj, L. (2021). Sigurimi i cilësisë në nivelin e ofruesve të arsimit dhe aftësimit profesional në Kosovë. Prishtinë: Austrian Development Agency.
- Bujari, A., & Ali Azemi, B. (2018). Arsimi dual dhe mundësitë e zbatimit në shkollat profesionale në Kosovë. *Kërkime Pedagogjike, përmbledhje punimesh 2*. Prishtinë: Instituti Pedagogjik i Kosovës.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). *Research methods in education*. London, UK: Routledge.
- Gläser, J., & Laudel, G. (2013). Life With and Without Coding: Two Methods for Early-Stage Data Analysis in Qualitative Research Aiming at Causal Explanations. *Forum Qualitative Sozialforschung*. https://www.researchgate.net/publication/236345335_Life_With_and_With_out_Coding_Two_Methods_for_Early-Stage_Data_Analysis_in_Qualitative_Research_Aiming_at_Causal_Explanations
- Hajdari, A., & Fetaj, B. (2022). The effect of the level of education on employment: Evidence from Western Balkans. *Economic Alternatives*, 2022(2), 364-375. <https://doi.org/10.37075/EA.2022.2.11>
- Honchar, L. (2022). The main challenges of dual vocational education and training system transfer. *Education: Modern Discourses*, 110-117. [doi:https://doi.org/10.37472/2617-3107-2022-5-08](https://doi.org/10.37472/2617-3107-2022-5-08)
- Kocsis, Z., & Pusztai, G. (2021). A double road to success? Impact of dual education on effectiveness. *Research in Post-Compulsory Education*, 26(2), 164–188.
- Komisioni European. (2018). *The European qualifications framework: Supporting learning, work and cross-border mobility*. Luxembourg: European Commission.
- Lincoln Y. S., & Guba E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.
- Mulder, M. (2017). *Competence-based vocational and professional education*. Dordrecht, the Netherlands: Springer.

- OEK. (2023). *OEK: Arsimi dual në Kosovë, zgjidhje për ekonominë e Kosovës*. Gjetur në <https://ekonomiaonline.com>: <https://ekonomiaonline.com/oek-arsimi-dual-ne-kosove-zgjidhje-per-ekonomine-e-kosoves/>
- Pleshakova, Y. (2019). Germany's dual education system: the assessment by its subjects. *Образование и наука*, 5(21), 130-156.
- Pogátsnik, M. (2021). Dual education: connecting education and the labor market. *Opus et Educatio*, 8(3), 304-313. doi:<https://doi.org/10.3311/ope.466>
- Radkevych, V. (2021). The development trends for the public-private partnership in the sphere of vocational education and training in the European Union countries. Institute of Vocational Education and Training of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. <https://orcid.org/0000-0002-9233-5718>
- Raelin, J. (2011). Work based learning - How it changes leadership. *Development and Learning in Organizations*, 25(5). doi:<https://doi.org/10.1108/14777281111159393%0A>
- Rizvanolli Bajraktari, M., & Mujko Hallaqi, F. (2019). Pilot results for word-based learning within the vocational education and training (VET) system in Kosovo. EYE Forum: Education and Training: The European Economy's Best Hope, 13(3), 3–4.
- SBFI. (2024). *Swiss Education Area*. Gjetur në <https://www.sbfi.admin.ch>: <https://www.sbfi.admin.ch/sbfi/en/home/education/swiss-education-area.html>
- Wibowo, R., Nyan, M.-L., & Christy, N. (2022). The Challenges for Indonesia to Integrate Dual Vocational Education and Training System. *Journal of technical education and training*, 14(2), 79-90. doi:<https://doi.org/10.30880/jtet.2022.14.02.008>
- Youngs, H. (2020). *Distributed leadership*. Oxford research encyclopedia of education.
- Silliman, M., & Virtanen, H. (2022). Labor market returns to vocational secondary education. *American Economic Journal: Applied Economics*, 14(1), 197–224.
- Zylfijaj, K., & Shaqiri, M. (2023). The role of vocational education and training in bridging the skills gap in the labour market. UBT International Conference. University for Business and Technology - UBT.

Burime nga interneti:

MASHTI. (2023). *Nga shtatori shtohen edhe 8 drejtime në arsimin dual*. Gjetur në <https://masht.rks-gov.net>: <https://masht.rks-gov.net/nga-shtatori-shtohen-edhe-8-drejtime-ne-arsimin-dual/>

Dokumentet e politikave

Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë (MASHT). (2016). *Strategjia e Sigurimit të Cilësisë për Arsimin Parauniversitar të Kosovës 2016-2020*. Prishtinë: MASHT.

Ministria e Arsimit, e Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit (MASHTI). (2022). *Strategjia e Arsimit 2022-2026*. Prishtinë: MASHT.

